
DOI: <https://doi.org/10.47960/2303-7431.18.29.2023.29>

UDK: 316.774-028.3

Prethodno priopćenje

Primljeno: 19. II. 2023.

Prihvaćeno: 24. V. 2023.

ANTE JOSIP MILAS – IVAN DUNĐER – MARKO ODAK

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet

Sveučilište u Mostaru, Filozofski fakultet

ajmilas@gmail.com – idundjer@ffzg.unizg.hr – marko.odak@ff.sum.ba

LAŽNE VIJESTI KAO OBLIK DEZINFORMACIJE

Sažetak

Rad istražuje različite znanstvene pristupe proučavanju i definiranju lažnih vijesti, s naglaskom na divergentnost tumačenja i analizu dobivenih rezultata. Cilj je ovoga istraživanja u okviru informacijskih i komunikacijskih znanosti definirati „lažne vijesti“. Glavna teza rada naglašava da lažne vijesti nisu zasebna vrsta informacija narušena integriteta, nego se pojavljuju kao oblik dezinformacije. Autori uspoređuju različite perspektive pristupu lažnim vijestima, ističući kako razumijevanje njihove prirode zahtijeva analizu širega konteksta informacijskoga i komunikacijskoga okružja. Zaključci istraživanja ukazuju na nužnost prilagodbe definicija lažnih vijesti, uključujući i slučajeve gdje lažne vijesti nisu nužno namjerne dezinformacije, nego rezultat nesporazuma ili nekritičkoga širenja netočnih podataka. Divergentnost pristupa uočena tijekom istraživanja sugerira da postoji potreba za integriranim i interdisciplinarnim pristupom kako bi se dinamika lažnih vijesti bolje razumjela. Konačno, istraživanje potiče na daljnje napore u razvoju strategija prepoznavanja i suzbijanja lažnih vijesti kao oblika dezinformacija koje uzimaju u obzir raznolikost formata njihove pojave.

Ključne riječi: pseudovijesti; krivotvorene vijesti; pogrešna informacija; demokracija; sigurnost; informacijske i komunikacijske znanosti

Uvod

Stajalište je pojedinih autora da se ključni društveni događaji, poput Brexita, izborne pobjede Donalda Trumpa, nizozemskoga referenduma o *Sporazumu o pridruživanju s Ukrajinom* iz 2016. godine, katalonskoga referenduma o neovisnosti te njemačkih i francuskih izbora iz 2017. godine, mogu povezati kao rezultat planskoga djelovanja tzv. trolova i širenja lažnih vijesti koje se dovode u vezu s utjecajem Ruske Federacije (Shmatenko, 2019; Arcos, 2021). Iako je pojam „lažnih vijesti“ relativno nedavno postao uobičajen, njihovo razmatranje prethodno je obuhvatilo opsežnu analizu u okviru informacijskih i komunikacijskih znanosti, ekonomije, psihologije, političkih znanosti i računalnih znanosti (Allcott i Gentzkow, 2017; Tandoc, Lim, Ling, 2018; Althuis i Haiden, 2018).

Termin „lažne vijesti“ postao je globalno prepoznat 2016. godine zahvaljujući predsjedničkomu kandidatu i kasnijemu predsjedniku Sjedinjenih Američkih Država (SAD), Donaldu Trumpu, koji ih je koristio u nastojanju diskreditacije političkih suparnika i medija koji mu nisu bili naklonjeni (Allcott i Gentzkow, 2017; Wardle i Derakhshan, 2017). Popularnost izraza vidljiva je i u tome što ga je *Collins Dictionary* proglasio za *Word of the Year 2017* (Word of the Year 2017, 2017).

Posljednjih godina pojam „lažne vijesti“ koristi se za opisivanje raznolika spektra dezinformacija (*disinformation*), pogrešnih informacija (*misinformation*), zlonamjernih informacija (*malinformation*), laži, teorija zavjere, propagande i zabave (Wardle i Derakhshan, 2017; Kalsnes, 2018). U kontekstu društvenih medija lažne vijesti nisu samo objave koje su podijeljene, praćene ili podržane, nego predstavljaju moćnu tehniku umnožavanja i dijeljenja propagande u informacijskome prostoru (Giannopoulos, Smith i Theocharidou, 2021).

Cambridge Dictionary definira pojam lažnih vijesti kao „lažne narative koji izgledaju kao vijest, diseminirane internetom ili korištenjem drugih medija, obično stvorene da utječu na političke stavove ili kao šala“ (Cambridge Dictionary, 2021). Unatoč tomu što lažne vijesti smatraju spornim pojmom, Lewis i Marwick (2017) napominju da se pojam

općenito odnosi na širok raspon dezinformacija i pogrešnih informacija koje kruže internetom i u medijima.

Metodologija istraživanja

Istraživački postupak u ovome radu temelji se na znanstvenome pristupu, koristeći kvalitativnu metodologiju za sustavno prikupljanje i analizu podataka. Prikupljanje građe provodilo se putem pažljive analize sadržaja javno dostupnih izvora i literature posvećene lažnim vijestima, s fokusom na identifikaciju ključnih i relevantnih znanstvenih članaka te dokumenata institucija koje proučavaju ovu problematiku. Za pretraživanje relevantnih znanstvenih članaka korištene su mrežne stranice koje objavljuju znanstvene radove, poput portala hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa (*Hrčak*), *Researchgatea*, *Academia.edu* i *Google Scholar*. Pretraga znanstvenih članaka obavljena je na temelju ključnih riječi: „lažne vijesti“ i „fake news“, a odabrani su radovi u kojima se istražuje teorijski temelj lažnih vijesti i postavlja njihov okvir prema kriterijima relevantnosti za predmetni rad po procjeni autora ovoga rada. Uz navedene mrežne stranice za pretragu akademskih radova korišteni su i drugi izvori, uključujući knjižničnu građu iz područja teorije informacijskih i komunikacijskih znanosti, publikacije znanstveno-stručnih timova iz Europske unije, Organizacije Sjevernoatlantskoga ugovora te tvrtki poput *Mete*. Kako bi se dobilo dublje razumijevanje problematike, istraživane su i reference korištenih znanstvenih radova omogućavajući uvid u izvorne stavove citiranih znanstvenika.

Cilj je istraživanja definirati „lažne vijesti“ u okviru informacijskih i komunikacijskih znanosti te potvrditi ili odbaciti postavljenu hipotezu da one nisu zasebna vrsta informacija narušena integriteta, nego se pojavljuju kao oblik dezinformacije. Autori će prihvaćanjem ili odbacivanjem hipoteze odrediti poziciju lažnih vijesti u informacijskim i komunikacijskim znanostima, time pridonoseći razvoju teorije.

Primjena kvalitativne metodologije omogućit će dublje razumijevanje fenomena lažnih vijesti, pružajući opisne rezultate istraživanja. Analiza prikupljenih podataka istaknut će i usporediti različite pristupe

proučavanju i definiranju lažnih vijesti, pridonoseći raznolikou sagledavanju i boljemu razumijevanju ove problematike. Različiti pristupi definiranju lažnih vijesti analizirat će se uspoređivanjem s dezinformacijama i pogrešnim informacijama kako bi se utvrdila međusobna razlika ili potvrdila teza iz naslova da su lažne vijesti oblik dezinformacija. Ovaj pristup potiče razumijevanje kompleksnosti lažnih vijesti iz različitih znanstvenih perspektiva, što ukazuje na potrebu interdisciplinarnoga pristupa istraživanju lažnih vijesti. Poseban naglasak bit će stavljen na povezanost lažnih vijesti s poznatim vrstama informacija narušena integriteta u informacijskim i komunikacijskim znanostima.

Divergentni pristupi određivanju lažnih vijesti

Literatura o lažnim vijestima prilično je opsežna, posebice od 2016. godine do danas. Pregledom iste može se zaključiti kako postoje različiti pristupi proučavanju pojma lažne vijesti koji su usmjereni na oblike, raznolikost, povijest ili procese. Jedan pristup tvrdi da lažne vijesti nisu zaseban predmet istraživanja informacijskih i komunikacijskih znanosti, nego se radi o pogrešnim informacijama ili, mnogo češće, o dezinformacijama. S druge strane, postoje autori koji smatraju da lažne vijesti treba istraživati kao zaseban predmet istraživanja informacijskih i komunikacijskih znanosti te ne mogu biti izjednačene s dezinformacijama.

Allcott i Gentzkow (2017, 213) lažne vijesti definiraju kao „novinske članke koji su namjerno i dokazano lažni te bi mogli obmanuti čitatelje“ i određuju šest koncepata: (1) nenamjerne pogreške u izvješćivanju, (2) glasine koje se ne temelje na novinskome članku, (3) teorije zavjere, (4) satira za koju je malo vjerojatno da će biti krivo protumačena, (5) netočne izjave političara i (6) pristrani ili obmanjujući izvještaji temeljeni na istini (Allcott i Gentzkow, 2017). U skladu s navedenim, kao preklapajući koncept može se dodati i propaganda, ali i informacije narušena integriteta, kao što su dezinformacija i pogrešna informacija, jer se među navedenim konceptima nalaze njihovi oblici (Milas i Dunđer, 2023). Na ovaj način široko određene, lažne vijesti sveobuhvatan su pojam za sve

vrste informacija narušena integriteta te je potrebno ispitati valjanost takva određenja.

Za daljnju raspravu u ovome radu autori će kao referentnu uzeti definiciju lažnih vijesti koju Allcott i Gentzkow (2017) koncizno određuju kao namjerno i dokazano lažne novinske članke, koji uz to mogu i obmanuti čitatelje. Nastavno na navedeno, može se postaviti pitanje što je s radijskim (auditivnim) i televizijskim (audiovizualnim) izvještajima te mogu li i oni, slijedeći ovu definiciju, biti lažne vijesti? Novinski članak koji sadrži netočne, patvorene, lažne informacije pogrešna je informacija, a kada ima namjeru obmanjivanja, onda je dezinformacija (Milas i Dunder, 2023). Stoga se može zaključiti da definicija lažnih vijesti koju nude Allcott i Gentzkow jest ustvari definicija pogrešne informacije ili dezinformacije u obliku lažnih vijesti.

Pregledom korištenja sintagme u javnome i akademskome diskursu Dina Vozab (2017) izdvaja tri značenja lažnih vijesti: (1) hibridni žanr informativna sadržaja i fikcije s namjerom satire ili humora, (2) namjerno širenje neistina u propagandne svrhe i (3) sadržaj izrazito pristranih medija prikazan na način da dosljedno zagovara pojedini politički svjetonazor i navodi na željene zaključke. Prema Vozab (2017), u recentnome razdoblju lažne vijesti pristran su medijski sadržaj koji se svrstava uz određeni politički svjetonazor, političare ili politike i pri tome odstupa od novinarske etike i tradicionalnoga novinarstva. Osim lažnih vijesti kao satire, kojoj su svrha stvaranje zabavna sadržaja, izrugivanje i smijeh, a ne obmana, preostala značenja lažnih vijesti koje donosi Vozab imaju namjeru širenja neistine, manipuliranja i obmane recipijenta te su također oblik dezinformacija. Bez obzira na djelomičnu objektivnost, pristrana informacija i pristran medijski izvještaj namjerno je stvorena informacija narušena integriteta, tj. dezinformacija.

Knjiga *Fake News: A Roadmap*, koju je 2018. godine izdalo Središte izvrsnosti za strateško komuniciranje Organizacije Sjevernoatlantskoga ugovora (*NATO StratCom CoE*), iz rakursa britanskih autora prikazuje povijesni nastanak, razvoj lažnih vijesti i legislative koja se odnosila na njihovo suzbijanje. Time dokazuju kako lažne vijesti nisu novina, no,

„podatci prikupljeni iz *Google Trends-a* i Arhive TV vijesti¹ potvrđuju općeprihvaćeno uvjerenje da su lažne vijesti tek nedavni fenomen koji je katapultiran u prevladavajuće (*mainstream*) medije nakon američkih predsjedničkih izbora u studenom 2016. godine. Prije studenoga, ni ‘lažne vijesti’ ni ‘post-istina’² nisu bile dio popularnih diskursa u medijima ili na internetu“ (Althuis i Haiden, 2018, 16-17). Althuis i Haiden smatraju kako termin post-istina sugerira da istina više nije mjerodavna i da joj je u nekome trenutku prethodilo razdoblje istine, dok lažne vijesti definiraju „kao širenje lažnih informacija putem medijskih kanala (tisak, širokopojasno emitiranje, internet)“ koje „može biti namjerno (dezinformacija), ali može biti i rezultat nenamjerne pogreške ili nehaja (pogrešna informacija)“ (Althuis i Haiden, 2018, 19). Razvidno je da i ova definicija koristi dezinformacije i pogrešne informacije za određenje lažnih vijesti. Potonje iznova navodi na zaključak kako se lažne vijesti ne mogu proučavati izvan konteksta dezinformacija i pogrešnih informacija jer je, ovisno o namjeri, lažna vijest dezinformacija, odnosno pogrešna informacija kada se nehotice dijeli.

Postoje autori koji lažne vijesti odvajaju od dezinformacija i pogrešnih informacija smatrajući ih zasebnom vrstom informacija narušena integriteta. Primjerice, Dragomir (2017) tvrdi da lažne informacije ne treba izjednačavati s dezinformacijama, naglašavajući dva ključna razloga: iskrivljanje autentičnosti i namjera. Kako bi podržala svoj argument, koristi definiciju lažnih vijesti prema Shu i dr. (2017, 2), koja kaže da lažne vijesti uključuju lažne informacije koje se mogu provjeriti i kreirane su s namjerom da zavaraju recipijente. Za razlikovanje lažnih vijesti od dezinformacija Dragomir koristi argument „nemogućnosti

¹ Autori ovoga istraživanja, Althuis i Haiden, podatke su dobili pretragom „Television Explorer: Television News as Dana“, GDELT Television Explorer, kojemu su pristupili 25. lipnja 2017. http://television.gdeltproject.org/cgi-bin/iatv_ftxtsearch/iatv_ftxtsearch; Internet Archive TV News Archive, ‘Fake News’ use from 22.6.2016 to 17.6.2017

² Post-istina (*post-truth*) termin je sličan terminu lažne vijesti. Iako nije predmet istraživanja ovoga rada, radi prikaza rasprostranjenosti korištenja pojma u javnome govoru potrebno je navesti da je *Oxfordski rječnik* 2016. godine *post-truth* proglasio za riječ godine, a definira se kao pridjev koji se odnosi na okolnosti u kojima ljudi više reagiraju na osjećaje i uvjerenja nego na činjenice. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/us/definition/english/post-truth?q=post-truth>

filtriranja pravih podataka“ (Dragomir, 2017, 60). Ipak, kritika proizlazi iz njezine nedovoljne razrade ovoga argumenta i izostanka dodatnih pojašnjenja o ključnim elementima dezinformacija, a to su iskrivljavanje autentičnosti i štetna namjera. Iako Dragomir tvrdi da su lažne vijesti mehanizam same po sebi, a dezinformacije imaju učinak, nedostatak dodatnih pojašnjenja i podrške dokazima oslabljuju njezinu tvrdnju. Dragomir pretpostavlja da dezinformacije nisu moguće bez lažnih vijesti jer su dezinformacije mehanizam koji ih generira. No, i teoretičari na koje se Dragomir poziva pri definiranju lažnih vijesti obično koriste karakteristike dezinformacija. Autori ovoga rada smatraju da tvrdnja Dragomir, po kojoj se lažne vijesti ne mogu izjednačiti s dezinformacijama, predstavlja pogrešku u zaključivanju koja upućuje na nedovoljno poznavanje teorije informacijskih i komunikacijskih znanosti. Kao potvrda navedenoga, rad u nastavku donosi nekoliko odabranih radova koji namjerno izbjegavaju sintagmu lažna vijest, najčešće navodeći kako je nedostatna u obuhvaćanju svih aspekata ovoga starog fenomena potaknuta novim mogućnostima društvenih medija.

Pod snažnim pritiskom javnosti i politike dijeljenje i širenje lažnih vijesti na internetskim društvenim medijima izazvalo je reakciju tvrtki koje pružaju takve usluge, a prije svega tvrtke *Meta* koja je izdala službenu publikaciju na tu temu. Publikacija *Information Operations and Facebook* lažne vijesti određuje kao frazu koja se „odnosi na sve, od novinskih članaka koji su činjenično netočni do mišljenja, parodija i sarkazma, prijevara, glasina, memeova, internetskog zlostavljanja i pogrešnih činjeničnih izjava javnih osoba koje su objavljene u inače točnim vijestima“ (Weedon, Nuland, Stamos, 2017, 4). Slijedeći ovaj iskaz, može se zaključiti kako su lažne vijesti neodređene jer, kada se termin „odnosi na sve“, on kao takav nema logičan sadržaj i stoga ga se ne može jasno tumačiti, razumjeti, proučavati i definirati. U nastavku publikacije Weedon, Nuland i Stamos (2017) ne istražuju lažne vijesti (*fake news*), ali određuju pojam *false news* koji je, kako navode, u prethodnim stoljećima u engleskome jeziku korišten za označavanje dezinformacija u obliku lažnih vijesti. Za potrebe ovoga rada i distinkciju od sintagme *fake news*, sintagma *false news* prevodi se i u daljnjemu tekstu koristi

kao pseudovijesti, kao što ih u recentnome radu prevode Milas i Dunđer (2013)³. Weedon, Nuland i Stamos (2017, 5) pseudovijesti određuju kao „novinske članke koji tvrde da su činjenični, ali koji sadrže namjerno pogrešan prikaz činjenica s namjerom da se probude strasti, privuče gledateljstvo ili radi obmane“. Po njima, pseudovijesti prvenstveno se odnose na internetske vijesti koje navodno dolaze iz kredibilnih medija, ali mogu biti i dio informacijskih kampanja koje provode vlade ili organizacije civilnoga društva za ostvarivanje strateških političkih ciljeva (Weedon, Nuland, Stamos, 2017). Jedan od oblika u kojemu se dezinformacije pojavljuju jesu pseudovijesti te, stoga, one ne mogu biti više od dezinformacije.

Tvrđnju da su lažne vijesti diskutabilan termin čije je mjesto potrebno nedvosmisleno odrediti u teoriji informacijskih i komunikacijskih znanosti potvrđuje i izvješće Europske komisije (HLEG, 2018), tj. njezine Stručne skupine na visokoj razini za lažne vijesti i dezinformacije na internetu (*High Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation*, skraćeno HLEG). Unatoč tomu što u nazivu sadrži pojam *fake news*, HLEG na početku izvješća navodi da analiza njihova rada polazi od zajedničkoga razumijevanja dezinformacija kao fenomena koji nadilazi pojam lažne vijesti. Članovi skupine u izvješću jasno kazuju da su dezinformacije, a ne lažne vijesti, prijetnja demokratskomu društvu na koju je se potrebno usredotočiti. Nadalje, u izvješću svjesno izbjegavaju korištenje pojma „lažne vijesti“ jer smatraju da je neprimjeren za obuhvaćanje složena problema dezinformacija kao i zbog mnogobrojnih načina korištenja pojma koji nadilazi bilo što slično vijestima, uključujući neke oblike automatiziranih računa koji se koriste za prikrivene medijske kampanje, mreže lažnih sljedbenika na internetskim društvenim medijima, izmišljene ili manipulirane videozapise, ciljano oglašavanje,

³ Filipović (1999) englesku riječ *fake* na hrvatski jezik prevodi kao „varanje, patvorina, izmišljotina, smicalica, prijevara, krivotvorina, imitacija“, što ukazuje na to da bi ispravan prijevod sintagme „fake news“ bio „krivotvorene vijesti“. Budući da se u hrvatskome govornom jeziku posljednjih godina uvriježilo prijevod u obliku „lažne vijesti“, on se kao takav koristi u ovome radu. S obzirom na navedeno, engleska sintagma „false news“ (engl. *false*: lažan), koja se prevodi kao „lažne vijesti“, u ovome se radu, radi razlikovanja od *fake news*, prevodi kao pseudovijesti. Grčki prefiks *pseud(o)-*; *pseudēs* na hrvatskome jeziku znači lažan.

organizirano trolanje, *memeove* i još mnogo toga. HLEG navodi da lažne vijesti mogu uključivati cijeli niz različitih oblika ponašanja na internetu koja se u većoj mjeri odnose na optjecaj i širenje dezinformacija nego na njihovu proizvodnju. Također, pojam lažne vijesti smatraju neprimjerenim i jer su ga neki političari i njihovi pristaše prisvojili te ga koriste kako bi prekinuli debatu ili diskreditirali medijske izvještaje s kojima se ne slažu. Pojam lažne vijesti postao je i oružje s kojim moćnici mogu napadati i slabiti neovisne medije i miješati se u dijeljenje informacija (HLEG, 2018). Sveobuhvatnom i neodređenom primjenom u govoru lažne su vijesti, umjesto opisnoga, postale dokidajući, ponižavajući termin.

U nastojanju da pronađu definiciju lažnih vijesti, Tandoc, Lim i Ling su 2018. godine istražili kako su lažne vijesti definirane u prethodim istraživanjima. Njihovo istraživanje obuhvatilo je vremenski ograničeno razdoblje između 2003. i 2017. godine iz kojega su analizirana 34 znanstvena članka u kojima se spominje pojam „lažne vijesti“. Istraživanje je rezultiralo pronalaskom šest vrsta lažnih vijesti koje se temelje na varijablama činjenica i obmana, a to su: (1) satirične vijesti, (2) vijesti kao parodija, (3) izmišljotina, (4) manipulacija, (5) oglašavanje i (6) propaganda (Tandoc, Lim, Ling, 2018). Kao zajedničko svojstvo detektirali su da lažne vijesti oponašaju izgled i odaju dojam pravih vijesti, najprije zbog dizajna mrežnih stranica, načina izričaja i opreme teksta (Tandoc, Lim, Ling, 2018). U doba internetskih društvenih medija Tandoc, Lim i Ling smatraju kako je pri definiranju lažnih vijesti potrebno uzeti u obzir i publiku koja konzumira takve vijesti te postavljaju pitanje za raspravu: Mogu li lažne vijesti biti lažne ako ih publika ne percipira kao takve (Tandoc, Lim, Ling, 2018)? Za odgovor na postavljeno pitanje može se koristiti prilagođen Tuđmanov teorem o istinitosti dezinformacija⁴ i reći: „Ako publika lažne vijesti percipira kao istinite, onda su lažne vijesti istinite po svojim posljedicama“ (Tuđman 2012, 142). S obzirom na to da je iz prethodnih primjera razvidno da su lažne vijesti oblik dezinformacije, zaključak je da Tuđmanov teorem o istinitosti dezinformacija

⁴ „Ako javnost (korisnik) prima dezinformaciju kao istinitu, onda je dezinformacija istinita po svojim posljedicama“ (Tuđman, 2012, 142).

vrijedi i za lažne vijesti. Stoga, kao i dezinformacije, lažne vijesti značajno ovise o recipijentu koji ih prepoznaje ili ne prepoznaje kao takve. Kratak odgovor na postavljeno pitanje Tandoca, Lima i Linga glasi: lažne vijesti ne mogu biti lažne ako ih publika ne percipira kao takve. Potonje potvrđuje i sljedeći, u novinarstvu, vrlo poznat primjer.

Invazija Marsovaca, satira i šale

Jedan je od utjecajnih redatelja u povijesti, Orson Welles, 1938. godine uoči Noći vještica emitirao radiodramu *Rat svjetova*. Emitiranje je počelo kao prekid programa zbog izvanrednoga događaja, a gluma, uključivanje stručnjaka u program, izvještaji s mjesta događaja i zvučni efekti bili su toliko uvjerljivi da su mnogi ljudi povjerovali da je u tijeku invazija Marsovaca na Zemlju. Unatoč tomu što je radijska postaja za vrijeme emitiranja nekoliko puta naglasila kako se radi o fikciji, radiodrama je zbog uvjerljivosti izazvala nemir među stanovnicima SAD-a koji su u panici zvali policiju, radijske postaje i novinske agencije.

Na ovome primjeru može se vidjeti kako i malo vjerojatna lažna vijest može naići na plodno tlo i u umu slušatelja postati stvarnost, čak kada je i samo u radijskome (auditivnom) formatu. Analizirajući ovaj primjer, možemo se zapitati koliki utjecaj mogu ostvariti suvremene lažne vijesti kada se, potpomognute umjetnom inteligencijom i računalnom obradom, pojavljuju u audiovizualnim tehnikama (kao npr. *deep fake*) pomoću kojih mogu ostvariti dojam legitimnih vijesti koje je teško prepoznati kao krivotvorine.

U knjizi *Online novinarstvo: služenje javnosti ili podilaženje publici* Siniša Kovačić (2021) istražuje konzumiranje lažnih vijesti od strane publike, medije koji ih prenose, publiku i reakcije za njihovo suzbijanje. Kovačić navodi da „lažne vijesti, bilo satirično ili zlonamjerno, već oblikuju globalnu scenu i stvaranjem dojma utječu na promjene mišljenja. Kombiniranjem audio i video tehnika nastaju krivotvorine za oči i uši koje zavaravaju i najiskusnijeg konzumenta“ (Kovačić, 2021, 70-71). Takve vijesti bile su mnogobrojne u proljeće 2022. godine kada je Ruska Federacija napala Ukrajinu te su na internetskim društvenim medijima i

komunikacijskim platformama dijeljene „snimke iz rata u Ukrajini“ koje su ustvari bile grafički prikazi iz videoigara. Informacije narušena integriteta za vrijeme napada na Ukrajinu zasebna su tema u širem kontekstu rata i ne obrađuju se zasebno u ovome članku te se, stoga, rad nastavlja sljedećim primjerom lažnih vijesti u obliku pogrešne informacije.

Hrvatska radiotelevizija (HRT) u svome je programu 2021. godine emitirala dokumentarnu seriju *Kolaži o laži* u kojoj, između ostalih, obrađuje temu lažnih vijesti. Serija se u šest epizoda bavi temom medijskih i tehnoloških laži, prikazuje mogućnosti suvremenih medija i tehnologije kao i eksperimente provedene u stvarnome svijetu. U prvoj epizodi naslova *Lažne vijesti* novinarka HRT-a i satiričar otvaraju pitanja o sudbini suvremenoga novinarstva, ekspanziji dezinformacija tijekom tzv. COVID-19 krize i drugim medijskim promjenama. Novinarka iznosi osobni primjer kada je, vjerujući izvoru, prenijela vijest koja je uzbunila javnost, a koja se pokazala kao lažna. Naime, izvor je bio migrant iz Sirije koji je tvrdio da je tijekom ilegalne migracije iz Bosne i Hercegovine u Republiku Hrvatsku izgubio kćer. Uzdajući se na emocije i vrlo osjetljivu temu djece, migrant je prevario novinarku, a vijest je senzibilizirala javnost u nastojanju da pomogne u potrazi za djevojčicom te su je prenijele i druge medijske kuće u Hrvatskoj. Kako se u konačnici ispostavilo, migrant je lagao i vijest je bila lažna. Novinarka u dokumentarnome serijalu na tu temu zaključuje kako se nešto slično može dogoditi svakomu novinaru koji dugo radi taj posao i kako je iz ovoga primjera naučila da je prije objave informaciju potrebno dodatno provjeriti. U smislu netočna izvještaja za ovaj primjer može se reći da se, prije svega, radi o pogrešnoj informaciji jer, u skladu s tvrdnjama novinarkе, nije postojala namjera dovođenja u zabludu i nanošenja štete. Nažalost, zbog neprovjerene informacije u konačnici je najveću štetu imala novinarka i njezin profesionalni ugled.

Potom, u nastavku satiričar iznosi primjer stvaranja i objave izmišljenoga citata Ante Starčevića, u Hrvatskoj poznata kao *Oca domovine*, koji se uz odgovarajuću grafiku vrlo brzo proširio internetskim društvenim medijima. Izmišljeni citat preuzeli su i na internetskim društvenim medijima podijelili hrvatski političari, političke stranke, *Facebook* stranice

koje okupljaju razne građanske inicijative, kolumnisti, mediji i drugi, bez ikakve prethodne provjere autentičnosti. Satiričar zaključuje da, unatoč tomu što je javno rekao kako je citat izmišljen, „ljude nije briga, to ide dalje“ i lažni se citat nekontrolirano širi. Ovo je primjer jednoga od mnogih lažnih citata poznatih i uglednih povijesnih osoba, koji se pojavljuju i dijele na internetskih društvenim medijima i komunikacijskim platformama bez prethodne provjere autentičnosti. Takvi *memeovi* koriste se izmišljenim citatima i nepostojećim povijesnim događajima radi ostvarenja cilja u sadašnjosti i, u biti, jedan su od oblika dezinformacija koje nehotičnim dijeljenjem postaju pogrešne informacije.

Epizoda u nastavku prikazuje primjer lažne vijesti objavljene u povodu 1. travnja, to je tzv. prvotravanjska šala, kada je u medijima „dopuštena“ objava lažnih vijesti kako bi se zavaralo i zabavilo publiku. Mnogo je primjera takvih vijesti koje se pojavljuju svake godine jer mediji na taj način nastoje dobiti publicitet i „natječu“ se tko će osmisliti bolju prvotravanjsku šalu. No, ljudi prvotravanjske šale često ne shvate kao takve, nego vijest prime kao točnu i istinitu. Takve prvotravanjske šale vrlo su popularne među građanima i u medijima, ali ponekad se doimaju dovoljno uvjerljivo da ih je potrebno demantirati i uvjeravati građane da se radilo o šali, lažnoj vijesti, kao što je, primjerice, bila vijest o invaziji Marsovaca uoči Noći vještica.

Lažne vijesti u jeku tzv. COVID-19 krize tema su čije istraživanje zahtijeva prikaz u zasebnu članku i može se proučavati iz mnogih aspekata znanstvenosti (sociologija, psihologija, ekonomija, politologija, informacijska i komunikacijska znanost i dr.). Iz toga razloga u ovome je radu potrebno spomenuti da je od 2020. do 2021. godine bilo izrazito mnogo globalno popularnih dezinformacija u obliku lažnih vijesti koje su se odnosile na COVID-19 krizu.

Suzbijanje lažnih vijesti: pristup Europske unije i Organizacije Sjevernoatlantskoga ugovora

Kako se obraniti od širenja dezinformacija u obliku lažnih vijesti putem interneta i medija, pitanje je koje postavljaju mnogi, a institucije

nastoje pronaći odgovor koji će postići učinkovite rezultate. Negativne posljedice širenja i utjecaja lažnih vijesti prepoznao je i papa Franjo te je 2018. godine, u povodu Svjetskoga dana sredstava društvene komunikacije, upozorio na opasnosti i potrebu borbe protiv takva oblika dezinformacija. I papa je bio izložen mnogim lažnim vijestima o njemu osobno i njegovu radu te je želio „dati doprinos zajedničkom nastojanju oko sprječavanja širenja lažnih vijesti i ponovnom otkrivanju dostojanstva novinarskog zanimanja i osobne odgovornosti novinara u priopćivanju istine“ (Poruka pape Franje, 2018). Papa poziva sve osobe da se suprotstave takvu obliku laži te hvalevrijednima smatra obrazovne programe, odgojne, institucionalne i zakonske inicijative usmjerene na izradu propisa za suzbijanje lažnih vijesti koje „imaju za cilj pomoći osobama da tumače i vrednuju informacije koje pružaju mediji i podučavaju ih da ne budu nesvjesni širitelji dezinformacija, nego protagonisti razotkrivanja laži“ (Poruka pape Franje, 2018). Također, pohvaljuje i inicijative tehnoloških i medijskih tvrtki „s ciljem definiranja novih kriterija za provjeru osobnih identiteta koji se skrivaju iza milijuna digitalnih profila“ (Poruka pape Franje, 2018). Papa predlaže kršćanski pristup rješavanju problema lažnih vijesti, naglašavajući važnost shvaćanja istine izrečene u *Bibliji*⁵, uz istaknutu ulogu osobne odgovornosti. On ističe da su ljudi, a ne strategije, najučinkovitiji način suprotstavljanja lažima. Osobe koje su slobodne od pohlepe, voljne slušati i posvećene iskrenu dijalogu predstavljaju najbolju obranu protiv laži. Poruka naglašava važnost dobrote i odgovorna korištenja riječi. Ako je odgovornost ključna u suzbijanju širenja lažnih vijesti, onda je posebna odgovornost na novinarima, čuvarima vijesti (Poruka pape Franje, 2018). Zaključujući, papa poziva na novinarstvo koje je istinito i suprotstavlja se lažima u interesu svih ljudi.

Kao što je problem lažnih vijesti kao oblika dezinformacija višeslojan i može se interdisciplinarno proučavati, tako je i rješenje višeslojno i ne postoji jednostavan i učinkovit način koji će u kratkom razdoblju dati rezultate i demokratska društva zaštititi od štetna utjecaja.

⁵ „Istina će vas osloboditi“ (Iv 8, 32).

Europska komisija je 2018. donijela *Komunikaciju* pod naslovom *Suzbijanje dezinformacija na internetu: europski pristup (Komunikacija)* u kojoj iznijela mjere za odgovor na izazov koji dezinformacije na internetu predstavljaju europskoj demokraciji (Komunikacija, 2018). Uz naglasak na strogo poštivanje slobode izražavanja *Komunikacija* određuje sljedeća načela i ciljeve za rješavanje problema dezinformiranja:

- (1) poboljšanje transparentnosti izvora informacija i načina na koji se one stvaraju, financiraju, diseminiraju i usmjeravaju
- (2) utjecaj na raznolikost informacija poticanjem visokokvalitetna novinarstva, medijske pismenosti i razvijanjem ravnoteže između stvaratelja i djelatelja informacija
- (3) određenjem parametara kvalitete promicati vjerodostojne informacije s integritetom
- (4) pronalazak i osmišljanje dugoročno djelotvornih rješenja.

Cilj je dezinformacijskih kampanja oslabiti demokratske vrijednosti, institucije, mjere i politike, a javni ili privatni akteri mogu biti generatori unutarnjega ili vanjskoga utjecaja. Tehnologije u nastanku, kao što su umjetna inteligencija, kognitivni algoritmi za upravljanje informacijama, tehnologije za medije koje omogućuju prilagodljiva i interaktivna iskustva na internetu te inovativne tehnologije kao što je lanac blokova (*blockchain*), mogu pomoći u suzbijanju kampanja dezinformiranja koje provode utjecajne organizacije i agencije. Lanac blokova može očuvati integritet informacije, potvrditi pouzdanost izvora, omogućiti transparentnost i pozitivno utjecati na povjerenje u internetske informativne sadržaje (Komunikacija, 2018). Upozoravajući na zabrinjavajuće stanje u medijima, autori publikacije *Blockchain and the Future of News* tehnologiju lanca blokova predstavljaju kao sredstvo za potpuno suzbijanje lažnih vijesti (Honkanen i Nylund, 2018, prema Milković, Samardžija, Ognjan, 2020). Kao moguće ograničenje primjene tehnologije lanca blokova u suzbijanju lažnih vijesti Paul i dr. (2019) vide politikanstvo, tj. političke zapreke zbog želje političara da zadrže kontrolu nad vijestima objavljenima u medijima.

Radi borbe protiv dezinformacija Europska komisija osnovala je radnu skupinu *East Stratcom* i institucije kao što su *Hybrid Fusion Cell* i

Europsko središte izvrsnosti za suzbijanje hibridnih prijetnji (*Hybrid CoE*). Navedene institucije temelj su europskoga odgovora na dezinformacije i temelj suradnje s Organizacijom Sjevernoatlantskoga ugovora (NATO) o toj problematici. Europska komisija potiče članice Europske unije da istraže najbolje načine za identifikaciju i smanjenje rizika od dezinformacija te da u obrazovne programe „uključite digitalno građanstvo, medijsku pismenost, razvoj vještina kritičkog mišljenja u internetskom okruženju i aktivnosti podizanja svijesti o dezinformacijama i tehnikama internetskog umnožavanja“ (Komunikacija Europske komisije 236, 2018:13) jer je cjeloživotni razvoj medijskih, informacijskih i digitalnih kompetencija presudan za jačanje otpornosti društva na dezinformacije.

Također, i NATO potiče države članice na suzbijanje dezinformacija te smatra kako je suprotstavljanje dezinformacijama u okviru hibridnih prijetnji nacionalna odgovornost (Bajarūnas, 2020). NATO se u borbi protiv dezinformacija poziva i na članak 3. *Sjevernoatlantskoga ugovora* kojim se uspostavlja načelo otpornosti (*resilience*), a države članice obvezuje „održavati i razvijati svoje individualne i zajedničke sposobnosti za otpor oružanom napadu“, što uključuje i razvijanje sposobnosti civilnih komunikacijskih sustava da prihvate i oporave se od napada (*Countering cognitive warfare: awareness and resilience*, 2021).

Sredstva za suzbijanje dezinformacija, inicijalno koncipirana od strane državnih aktera, sada su dostupna uz prihvatljive troškove (Fried, Polyakova, 2018) te ih je potrebno implementirati u nacionalne sustave. Ključno je provoditi sustavnu edukaciju građana kako bi se unaprijedile medijska, informacijska i digitalna pismenost, istovremeno podižući svijest o dezinformacijama.

Određivanje lažnih vijesti kao oblika dezinformacije

Pridruživanjem atributa vjerodostojnosti, najčešće od nedovoljno medijski, informacijski i digitalno pismenih recipijenata, lažne vijesti mogu trajno narušiti legitimitet novinarstva i povjerenje građana u demokratske procese. Postojanje lažnih vijesti nije moguće negirati, ali se o njima može diskutirati samo ako i kada ih se promatra kao metodu

stvaranja i širenja, prije svega, dezinformacije, a potom i kao pogrešne informacije (kada se distribuiraju iz nehaja), ili kao popularnu govornu frazu. Lažne vijesti do sada u teoriji informacijske i komunikacijske znanosti nisu prepoznate kao vrsta informacija narušena integriteta jer sadrže sve karakteristike otprije poznatih dezinformacija. One jesu dezinformacije, često prikazane s pratećim sadržajem koji je karakterističan izvještaju informativnoga servisa koji imitiraju.

Na temelju prethodno prikazane analize možemo izvesti zaključak da lažne vijesti postoje kao oblik dezinformacija te kao govorna i pisana metafora. Lažne vijesti kao popularna govorna sintagma postale su sinonim za neistinit iskaz i manipuliranje činjenicama te se koriste u interpersonalnoj komunikaciji i javnome govoru kao oznaka i oružje za diskreditaciju na osobnoj ili profesionalnoj razini, i, kao takve, nisu predmet istraživanja u ovome radu.

Lažne vijesti predstavljaju oblik dezinformacija koje prepoznajemo kao krivotvorene vijesti. Bez obzira na medij (pismoslovni, auditivni, audiovizualni) i format (često kao dio informativnoga programa) u kojemu se pojavljuju, lažne vijesti stvaraju dojam autentičnosti, iako su zapravo simulakrum. Njihov sadržaj namjerno je izmišljen i lažan, konstruiran radi zavaravanja ili ostvarivanja financijske dobiti. Budući da lažne vijesti namjerno kreiraju i diseminiraju informacije narušena integriteta, one mogu biti samo oblik dezinformacija koje uvjerljivo oponašaju informacije s integritetom.

Lažne vijesti, koje imaju namjeru dovođenja u zabludu bez nanošenja štete, malo su vjerojatne jer zabluda je po definiciji stjecanje pogrešna uvjerenja, što je svrha dezinformacije, a bezopasne dezinformacije ne postoje. Lažne vijesti koje nemaju štetnu namjeru mogu se spomenuti eventualno u kontekstu zabave (satira i parodija) i u svrhe oglašavanja, što također može biti diskutabilno. Primjer je toga kada se za oglašavanje koristi format koji je vrlo sličan novinarskomu izvještaju, a ustvari radi se o plaćenju objavi koja nije označena kao takva, neovisno o mediju kojim se služi (tiskani, digitalni, radio, televizija i dr.).

No, i u tome slučaju štetna namjera prikriveno je prisutna jer oglašavanje za povećanje vlastite koristi pretpostavlja da netko mora imati

štetu (opreka koristi). Postavljenim okvirom za proučavanje lažnih vijesti autori ovoga rada zatvaraju raspravu o lažnim vijestima kao vrsti informacija narušena integriteta te zaključuju da lažne vijesti postoje kao oblik dezinformacija i kao metaforički izraz u pismu i govoru. Lažne vijesti nisu vrsta informacija narušena integriteta kao što su dezinformacije i pogrešne informacije koje su otprije poznate i definirane u teoriji informacijskih i komunikacijskih znanosti.

Zaključak

Suvremene dezinformacije u obliku lažnih vijesti razlikuju se od prethodnih razdoblja po mogućnostima brze diseminacije širokim masama na globalnoj razini, izradi različitih audiovizualnih formata u kojima se pojavljuju te posebnostima u načinu djelovanja i utjecaju. Internetski društveni mediji, njihova široka dostupnost, niski troškovi kreiranja i objave sadržaja te jednostavnost pregledavanja omogućuju brzo stjecanje publike i financijske dobiti.

Pojam lažnih vijesti često se pretjerano koristi i zloupotrebljava, što može stvarati probleme zbog nedostatka općeprihvaćene definicije. Autori predlažu da se fokus s lažnih vijesti usmjeri na suzbijanje dezinformacija, dok lažne vijesti trebaju biti razmatrane samo kao jedan od oblika u kojemu se pojavljuju.

Ovaj rad analizira različite načine korištenja i utjecaja dezinformacija u obliku lažnih vijesti, prikazujući ih kao sredstvo političke diskreditacije i označavanje dezinformacija. Pregled prikazane znanstvene literature koja definira lažne vijesti potvrđuje da su one oblik dezinformacija, a njihovo nehotično dijeljenje, posebice na internetskim društvenim medijima, može rezultirati pogrešnim informacijama.

Nadalje, rad istražuje različite oblike lažnih vijesti i mjere poduzete radi njihova suzbijanja. Naglašena je potreba za političkom voljom i zajedničkom strategijom djelovanja kako bi se učinkovito spriječilo stvaranje i dijeljenje dezinformacija. Informirani građani imaju ključnu ulogu u suvremenome društvu, stoga je zaštita integriteta informacija od temeljne važnosti za sigurnost i opstanak demokratskih društava.

Prikazujući lažne vijesti kroz prizmu povijesnih događaja poput *Rata svjetova* Orsona Wellesa do suvremenih situacija, analiza postavlja ključno pitanje o granicama između fikcije i stvarnosti u doba tehnološki potpomognute manipulacije informacijama. Suvremene tehnike dodatno povećavaju kompleksnost problema, čineći ih izazovnim za prepoznavanje, čak i za iskusne recipijente informacija. Dokumentarna serija *Kolaži o laži* Hrvatske radiotelevizije ilustrira kako i sami novinari, unatoč obrazovanju i profesionalnu bavljenju informacijama, mogu postati žrtve lažnih vijesti.

Papa Franjo poziva na sveobuhvatan pristup naglašavajući važnost odgovornosti pojedinaca, obrazovanje i promicanje istine u medijima. Europska komisija također prepoznaje potrebu za koordiniranim pristupom te ističe ključne ciljeve za suzbijanje dezinformacija, uključujući transparentnost, poticanje kvalitetna novinarstva, razvoj parametara kvalitete te traženje dugoročno djelotvornih rješenja.

Rješenje problema lažnih vijesti zahtijeva sinergiju među novinarima, institucijama, tehnološkim tvrtkama, organizacijama civilnoga društva i obrazovnim sustavima. Edukacija građana, poticanje medijske, informacijske i digitalne pismenosti te razvoj tehnoloških alata koji čuvaju integritet informacija ključni su elementi izgradnje društva otporna na manipulacije informacijama.

Zaključno, istraživanjem u ovome radu ostvaren je postavljeni cilj te su lažne vijesti u okviru informacijskih i komunikacijskih znanosti definirane kao oblik dezinformacija. Time je potvrđena i postavljena hipoteza da lažne vijesti nisu zasebna, nova vrsta informacija narušena integriteta. Stoga ovaj rad pridonosi razumijevanju problematike lažnih vijesti, njihovu terminološkom određenju te pronalasku učinkovitijih načina prevencije dezinformacija u obliku lažnih vijesti. Sinergija među novinarima, institucijama, tehnološkim tvrtkama i obrazovnim sustavima, uz podršku znanosti, zajednički napor, promišljen pristup te sustavno i kontinuirano djelovanje, može izgraditi društvo otporno na manipulacije informacijama, društvo u kojemu prevladavaju informacije s integritetom.

Literatura

- Allcott, H., Gentzkow, M. (2017). *Social Media and Fake News in the 2016 Election*. *Journal of Economic Perspectives*, 31 (2), str. 211-236
- Althuis L., Haiden L. (2018). *Fake News. A Roadmap*. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence.
- Arcos, R. (2021). *Information influencing in the Catalan illegal referendum and beyond*, str. 240-259. U: Weissmann, M., Nilsson, N, Palmertz, B., Thunholm, P. (2021). *Hybrid Warfare: Security and Asymmetric Conflict in International Relations*. London: I. B. Tauris.
- Bajarūnas, E. (2020). *Addressing Hybrid Threats: Priorities for the EU in 2020 and Beyond*. EU, Brussels: Wilfried Martens Centre for European Studies.
- Cambridge Dictionary: fake news*, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/fake-news> (pristupljeno 9. siječnja 2022.)
- Countering cognitive warfare: awareness and resilience*, Johns Hopkins University i Imperial College London, 20. svibnja 2021. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/05/20/countering-cognitive-warfare-awareness-and-resilience/index.html> (pristupljeno 11. rujna 2022.)
- Dragomir, A. M. (2017). *The Fake News Phenomenon in the Social Media Era*. Bukurest: *Strategic Impact*, 3/4, str. 54-65. https://cssas.unap.ro/en/pdf_periodicals/si64-65.pdf (pristupljeno 10. rujna 2022.)
- Filipović, R. (1999). *Englesko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Fried, D., Polyakova, A. (2018). *Democratic Defense Against Disinformation*. Washington, DC: Atlantic Council.
- Giannopoulos, G., Smith, H., Theocharidou, M. (2021). *The Landscape of Hybrid Threats: A Conceptual Model (Public Version)*. Europska komisija: Ispra
- HLEG (*High Level Expert Group*) – Europska komisija, *A multi-dimensional approach to disinformation, Final report of the High Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation*

- (2018). <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation> (preuzeto 18. kolovoza 2022.)
- Hrvatska radiotelevizija, dokumentarni serijal „Kolaži o laži.“ <https://hrt prikazuje.hrt.hr/dokumentarci/kolazi-o-lazi-2351251> (pristupljeno 5. rujna 2022.)
- Kalsnes, B. (2018). *Fake News*. Oxford Research Encyclopedia of Communication. <https://doi.org/10.1093/ACREFORE/9780190228613.013.809> (preuzeto 15. studenoga 2021.)
- Komunikacija Europske komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija – „Suzbijanje dezinformacija na internetu: europski pristup“*, COM(2018) 236 final, Brussels, 26.4.2018., dostupno na: http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=51804. (preuzeto 9. rujna 2022)
- Kovačić, S. (2021). *Online novinarstvo – Služenje javnosti ili podilaženje publici*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Sveučilište u Mostaru.
- Lewis, B., Marwick, A. E. (2017). *Media Manipulation and Disinformation Online*, Data&Society https://datasociety.net/wpcontent/uploads/2017/05/DataAndSociety_MediaManipulationAndDisinformationOnline-1.pdf (preuzeto 18. siječnja 2022.)
- Milas, A.J., Dunder, I. (2023). *Informacije narušenog integriteta: teorijsko određenje i ugroza nacionalne sigurnosti*. Međunarodne studije, XXIII. (1.), 63-83. <https://doi.org/10.46672/ms.23.1.4>
- Milković, M., Samardžija, J., i Ognjan, M. (2020). *Primjena blockchain tehnologije u medijskoj ekologiji*, Medijska istraživanja, 26(1), str. 29-52.
- Paul, S., Joy, J., Sarker, S., Shakib, A., Ahmed, S., Das, A. (2019). *Fake News Detection in Social Media using Blockchain*, 7th International Conference on Smart Computing & Communications (ICSCC) Sarawak, Malaysia, str. 1-5. <https://www.researchgate.net/>

- publication/335935182_Fake_News_Detection_in_Social_Media_using_Blockchain (preuzeto 10. rujna 2022.)
- Poruka pape Franje u povodu Svjetskog dana komunikacija.* (2018). Vatikan. <https://www.zg-nadbiskupija.hr/dokumenti/rijec-svetog-oca/istina-ce-vas-osloboditi-iv-8-32-fake-news-i-novinarstvo-mira> (pristupljeno 9. rujna 2022.)
- Shmatenko, L. M. (2019). *Russian Disinformation Campaigns: What Risk for the European Union and the International Liberal Order?* Global Studies Institute, University of Geneva.
- Shu, K., Silva, A., Wang, S., Tanf, J., Liu, H, *Fake News Detection on Social Media: A Data Mining Perspective.* (2017). https://www.kdd.org/exploration_files/19-1-Article2.pdf (preuzeto 10. rujna 2022.)
- Tandoc, E. Jr., Zheng, W. L., Ling, R. (2018). *Defining „Fake News“*, *Digital Journalism* 6(2): str. 137-153.
- Tuđman, M. (2012). *Programiranje istine: Rasprava o preraspodjelama društvenih zaliha znanja.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Vozab, D. (2017). *Pristrani i neprijateljski mediji te polarizacija u novom medijskom okolišu*, *Političke analize*, 8(30), str. 3-9.
- Wardle, C., Derakhshan, H. (2017). *Information Disorder: Towards an Interdisciplinary Framework for Research and Policy-Making*, Council of Europe Report 27. <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c> (preuzeto 27. prosinca 2021.)
- Weedon J, Nuland. W, Stamos, A. (2017). *Information operations and Facebook.* Facebook. <https://fbnewsroomus.files.wordpress.com/2017/04/facebook-and-information-operations-v1.pdf> (preuzeto 5. rujna 2022)
- Word of the Year 2017.* <https://blog.collinsdictionary.com/language-lovers/fake-news-insta-unicorn-lucy-mangans-take-on-collins-woty-2017/> (pristupljeno 30. kolovoza 2022.)

Preliminary communication
Received on February 19, 2023
Accepted on May 24, 2023.

ANTE JOSIP MILAS – IVAN DUNĐER – MARKO ODAK
Univeristy of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences –
Univeristy of Mostar, Faculty of Humanities and Social Sciences
ajmilas@gmail.com – idundjer@ffzg.unizg.hr – marko.odak@
ff.sum.ba

FAKE NEWS AS A FORM OF DISINFORMATION

Abstract

The paper explores various scientific approaches to studying and defining fake news, with an emphasis on the divergence of interpretations and the analysis of the obtained results. This research aims to define “fake news” within the field of information and communication sciences. The main thesis in this paper emphasizes that fake news is not a separate type of information with breached integrity but appears as a form of disinformation. The authors compare different perspectives on approaching fake news, emphasizing that understanding their nature requires an analysis of the broader context of the information and communication environment. The research conclusions point to the necessity of adapting definitions of fake news, including cases where fake news is not necessarily intentional disinformation but a result of misunderstandings or uncritical dissemination of inaccurate data. The divergence of approaches observed during the research suggests a need for an integrated and interdisciplinary approach to better understand the dynamics of fake news. Finally, the research encourages further efforts in developing strategies for identifying and tackling fake news as a form of disinformation, taking into account the diversity of formats in which they appear.

Keywords: false news; forged news; misinformation; democracy; security; information and communication sciences